

Interreligieus leren tussen tekst en rite

Marianne Moyaert

Utrecht, 17 januari 2017

Inleiding

- België/Nederland = traditie van passieve tolerantie
 - Secularisering van de publieke ruimte
 - Privatisering van religie
- ~modern religiebegrip
 - Onderscheid tussen de binnen- en buitenkant van religie
 - Spirituele leven
 - Materiële/rituele dimensie van religie
- Gaandeweg 'modern en verlicht' onderscheid tussen *goede religie* en *slechte religie*
 - *Goede religie speelt zich 'van binnen' af: geïnterioriseerd*
 - *Slechte religie: speelt zich aan de buitenkant af: geëxterioriseerd*

Inleiding

- Religieuze diversiteit en de grenzen van de *passieve tolerantie*
 - Tolerantie leidt al te vaak tot onverschilligheid, d.i. een totaal gebrek aan interesse
 - We weten niet wat *anderen bezighoudt en we willen dat ook niet echt weten, zolang het maar niet te zichtbaar, ruikbaar, tastbaar, hoorbaar wordt... (want dat is vreemd, storend, en misschien ook wel radicaal....)*
 - Religieuze ongeletterheid ~ gebrek aan tact en een gebrek aan taal
 - Lachen met zaken die niet grappig zijn
 - Spreken wanneer er moet gezwegen worden

Inleiding

- Bert Roebben: *“in a modern society social cohesion cannot flourish without a fundamental discussion on what are the “ultimate concerns” (Paul Tillich) of human beings in that society: their life expectations, fundamental values, senses of direction and religious/non-religious worldviews.”*

Bert Roebben, *Theology Made in Dignity: On the Precarious Role of Theology in Religious Education*, Louvain: Peeters, 2016.

Inleiding

- Consensus onder beleidsmakers dat godsdienstonderwijs een belangrijke rol te spelen heeft in het
 - Bestrijden van vooroordelen
 - Bevorderen van wederzijds begrip
 - Versterken van de sociale cohesie
- Vraag is *welke pedagogiek en welke didactiek?*

Overzicht

- Twee dominante benaderingen in de godsdienstpedagogiek:
 - 1. Multireligieus leren : leren over andere religies
 - (learning about religions)
 - Religieuze geletterdheid
 - 2. Interreligieus leren: leren van anderen en hun tradities
 - (learning from religions)
 - Interreligieuze geletterdheid
 - 3. fundamentele reflecties bij de notie *geletterdheid*
 - *Teveel gericht op religie als discours (gesproken/geschreven)?*
 - *Teveel gericht op het intellect?*
 - 4. inter-ritueel leren

Overzicht

- De positie van waaruit ik spreek
 - Interreligieus theoloog
 - Coördinator / docent opleiding *Building Interreligious relations*
 - *Multireligieuze studentenpopulatie*
 - *Van multireligieuze context naar interreligieuze leeromgeving*

1. Multireligieus leren

- Probleem van religieuze ongeletterdheid (Prothero)
 - Halfbakken waarheden en stereotypen
 - Minimale kennis = voorwaarde voor burgerschap in plurale samenleving
 - *Religious Literacy: What Every American Needs to Know – and Doesn't* (2007).
 - Quiz
 - Feitenkennis
 - Cognitieve doelstelling
 - Vergelijking van religies, rituele praktijken, heilige schrift, geloofsovertuigingen...

1. Multireligieus leren

- Cf. Vergelijkende religiewetenschap
- Zeer belangrijk in de academie
- *Beste godsdienstpedagogische benadering?*

1. Multireligieus leren

- Drie bezwaren/bedenkingen
 - 1) Objectiviteit vs. persoonlijke betrokkenheid
 - Feitenkennis is belangrijk
 - Ook belangrijk dat IIn leren om zichzelf te positioneren

1. Multireligieus leren

- 2) Religies als cultureel erfgoed maar niet als *geleefd en beleefd in het nu*
 - *Religies worden op een zekere afstand gehouden*
 - *Controle?*

1. Multireligieus Ieren

- *Living with difference ...means [precisely] that we no longer control the experience [of difference]...[T]he global world which we inhabit these days is one of massive demographic shifts, ever-changing neighborhoods and cities, easy an relatively cheap intercontinental travel, and diaspora communities of every possible religion and ethno-religious group. Consequently, it is also one in which we can no longer control or define the limit on what is dangerous, or perceived by us as dangerous. We must continually engage an other – one with different sights, smells, commandments and obligations, ideas of home and belonging, different moral visions and virtues, and different ideas of self and community.”*

Adam Seligman, et.al., *Living with Difference: How to Build Community in a Divided World*, Oakland, University of California Press, 20153.

1. Multireligieus leren

3) Niet enkel een gebrek aan kennis, maar ook vooroordelen

Vooroordelen worden niet altijd verholpen door meer kennis

Om aan te spreken moet die kennis moet verbonden worden met ervaringen

While basic knowledge about other cultures may help lead individuals to ethnorelativism, it is not sufficient; that knowledge must be complemented with self-reflexivity and an awareness of how cultural differences shape a wide range of human interactions (Bennett, 2004, p. 69). To reach this framework requires a more differentiated perspective, a higher level of cognitive flexibility, and increasing empathy or perspective-taking (often called "frame-shifting")."

Morgan and Sandage, "A Developmental Model of Interreligious Competence: A Conceptual Framework," 135

2. Interreligieus leren

- Voorbij feitenkennis aandacht voor de ervaringsdimensie van leren
- Creëren van een 'tussen'
 - *Een wederkerige ontmoeting tussen personen die behoren tot en zich identificeren met verschillende tradities*
 - *Religie bestaat niet in abstracto, maar is steeds geleefd op een concrete wijze door echte mensen*
 - *Religie krijgt een menselijk gelaat*

Interreligieus leren

- Competentiegericht onderwijs
 - Interreligieuze geletterdheid

2. Interreligieus leren

- 1) Kennisverbonden met het leven
 - Feitelijke kennis
 - Bevestigd of uitgedaagd door het leven zelf
 - Religies zijn geen monolithische gehelen, maar vaak hybride, gemengd...
 - Beantwoord vaak niet aan stereotypen
 - Cf geëmancipeerde gesluierde en opgemaakte moslima

2. Interreligieus leren

- Hermeneutische openheid en interreligieuze tact/sensibiliteit
 - Begrijpen
 - Luisteren en pas in tweede instantie oordelen
 - Leren aan en van de ander door zich te verplaatsen in de wereld van de ander
 - *Dat leer je ook door het te doen!*

Such change of perspectives is hardly possible while standing on the top of the mountain: because there, the foreign is far away; it may look beautiful from a distance, but it is difficult to go there, we enjoy a grand vista while standing on the firm ground of our own religion. Perspective change occurs rather in valley. The life-world, the "small social life-world" (Hitzler 1994), is the primary locus of perspective change. It means to see the individual, to initiate and nurture the reciprocal perspective change between them, but it means also to allow for and appreciate (!) the experience of the foreign, of estrangement in dialoguing with each other.

Heinz Streib, "Inter-Religious Negotiations: Case Studies on Students' Perception of and Dealing with Religious Diversity," in Hans-Guenter Heimbrock, Christoph Scheilke & Peter Schreiner (eds.): *Towards Religious Competence. Diversity as a Challenge for Education in Europe*, (Münster: Lit Verlag,) 129-149, 150

2. Interreligieus leren

- Zelf-kritische betrokkenheid
 - Eigen vooroordelen in kaart brengen
 - Interreligieuze ruimte is niet neutraal
 - Collectieve herinneringen
 - Maatschappelijke ongelijkheid

2. Interreligieus leren

- Getuigenis over wat, waar, goed en heilig is voor je
 - Niet in proposities
 - Ontmoeting tussen personen
 - In kleine en grote verhalen
 - Persoonlijk

3. Kritische reflecties

- Interreligieuze geletterdheid
 - Religie naar analogie van taal: geschreven, gelezen gesproken taal
 - Dialoog rond en over teksten
 - Cf. eigen onderwijs
 - Vrije Universiteit Amsterdam
 - Building Interreligious Relations
 - Gemengde studentenpopulatie (internationalisering)
 - Vormen van dialoogvaardigheden

3. Kritische reflecties

- Drie werkvormen
 - 1. interreligieuze dialoog gevoed door opgelegde literatuur en betrokken op levenservaringen
 - 2. logboek
 - 3. scriptural reasoning
- Tekstgeoriënteerd
 - Zeer leerrijk

3. Kritische reflecties

- Bezorgdheid
 - Beperkt studenten in hun vermogen tot interreligieus leren
 - 1. focus op teksten spreekt vooral tot de mens als verstandelijk wezen en niet als lichamelijk wezen
 - 2. focus op teksten gaat ten koste van aandacht voor de materiële en rituele dimensie van religie

3. Kritische reflecties

- mens is belichaamd wezen
 - leren gebeurt zowel met het verstand als met het lichaam
 - Lichamenlijk leren heeft vaak zelfs voorrang op het verstandelijk leren
 - Bv. Begrippen zoals hoog laag; groot klein; veraf dichtbij....geworteld in lichamenlijk-ruimtelijke ordening
 - Bv. Fietsen, piano spelen: verstaan ~doen
 - Ook zo bij *religieuze opvoeding*

3. Kritische reflecties

- Focus op teksten ~verarmd religiebegrip
 - Religie iets dat mensen doen
 - Symbolen en symboolpraktijken
 - Denken door te doen

3. Kritische reflecties

- Modern religiebegrip (cf goede religie)
 - Symbolen en symboolpraktijken van secundair belang
 - Expressies
 - Culturele tooi
 - Van emotionele en esthetische waarde, maar niet de kern
 - Heel vaak zijn symbolen en symboolpraktijken voor religieuze mensen net wel belangrijk
 - Nood aan mensen met interreligieuze symboolgevoeligheid in onze tijd

4. Inter-ritueel leren

- 1. van schriftuurlijk redeneren naar symbolisch redeneren
- 2. bezoek aan tempel; moskee....tijdens viering
 - Observeren
 - participeren
- 3. ontwikkelen van een multireligieus/interreligieus gebed of gebedsdienst voor opening schooljaar

5. Conclusie

- Waarom belangrijk
 - 1. beter verstaan van het belang van symbolen en symboolpraktijken
 - 2. Meer complex begrip van symbolen en symboolpraktijken
 - 3. autonomie/heteronomie